

Alan Sorić*

Vjersko obrazovanje u Republici Hrvatskoj

Sadržaj

1. Uvod
2. Položaj Katoličke Crkve u hrvatskom društvu i obrazovnom sustavu
3. Pravni okvir
4. Provedba i problemi u praksi
5. Izvođenje nastave vjeronauka kao povod za diskriminaciju
6. Kršenje prava na slobodu od religije
7. Zaključak

1. Uvod

Počeci suvremenog školovanja i obrazovanja na području Hrvatske započelo je za vladavine Marije Terezije, koja je izdavanjem naredbe o Općem školskom redu (Allgemeine Schulordnung)¹ 1774. pokrenula reformu školstva s naglaskom na osnovnom školstvu. Od tada se u svakom mjestu u kojem je postojala župna crkva morala otvoriti pučka (osnovna) škola, koja je bila obavezna za svu djecu u dobi između sedam i dvanaest godina. Hrvatski sabor je 1874. godine donio prvi hrvatski školski zakon², kojim se reguliralo obavezno petogodišnje školovanje, a nastavni jezik umjesto dotadašnjega njemačkog postaje hrvatski. Stoga je osnovno obrazovanje sve do 1945. godine tijesno povezano sa djelovanjem Katoličke Crkve kao izrazito dominantne vjerske zajednice na području Hrvatske.

Doprinos Katoličke Crkve u visokom obrazovanju ima još dublje korijene, te su tako dva najstarija hrvatska sveučilišta, zadarsko i zagrebačko, osnovali crkveni redovi. Sveučilište u Zadru (Universitas Studiorum Jadertina) su osnovali dominikanci 1396. godine³, a Sveučilište u Zagrebu (Universitas Studiorum Zagrabienensis) je osnovano 1669. godine⁴ priznavanjem statusa sveučilišta tadašnjoj Isusovačkoj akademiji.

* Autor je odvjetnik u Zagrebu, stalni arbitar pri Arbitražnom sudu Europske rukometne federacije, te član Upravnog odbora Udruge za zaštitu prava ireligioznih osoba i promicanje ireligioznog pogleda na svijet Protagora iz Zagreba.

¹ D. Modrić-Blivajs, Utjecaj školskog zakonodavstva na razvoj školstva u Banskoj Hrvatskoj od 1774. do 1850. godine, *Povijesni prilozi*, Zagreb 32/2007, s. 210.

² M. Raguž, Zakon od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, *Senjski zbornik*, Senj 2010, s. 89.

³ Dostupno na: <http://www.unizd.hr/Onama/tabid/55/language/hr-HR/Default.aspx>, očitavanje: 26. 07. 2017.

⁴ Dostupno na: <http://www.unizg.hr/o-sveucilistu/sveuciliste-jucer-danas-sutra/povijest-sveucilista/>, očitavanje: 26. 07. 2017.

Ustav Republike Hrvatske jamči slobodu savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja⁵, te propisuje kako su sve vjerske zajednice jednake pred zakonom i odvojene od države, te su slobodne osnivati škole, učilišta i upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države⁶. Ovom se pogodnošću i pomoći države koriste brojne vjerske zajednice, a uzimajući u obzir izrazito dominantan položaj Katoličke Crkve u hrvatskom društvu, kao i činjenicu da Republika Hrvatska ima sa Svetom Stolicom sklopljena četiri međunarodna ugovora kojima se, između ostalog, definiraju i ovlaštenja Katoličke Crkve u obrazovnom sustavu, sudjelovanje Katoličke Crkve u obrazovnom procesu od vrtića do sveučilišta, je također prevladavajući.

Na zakonskoj razini, prava i položaj vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj uređeni su Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica temeljem kojega se vjerskom zajednicom smatra zajednica fizičkih osoba koje ostvaruju slobodu vjeroispovijesti jednakim javnim obavljanjem vjerskih obreda i drugim očitovanjima svoje vjere, a koja je upisana u Evidenciju vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj⁷. Trenutno je takvih vjerskih zajednica 54⁸, što ne uključuje Katoličku Crkvu koja je svoje odnose sa državom uredila međunarodnim ugovorima.

Republika Hrvatska trenutno ima potpisane ugovore sa dvadesetak vjerskih zajednica. Navedeni su ugovori međusobno sadržajno gotovo identični, svojom logikom slijede međunarodne ugovore između Republike Hrvatske i Svete Stolice, premda u nekim dijelovima ostale vjerske zajednice stavljaju u nepovoljniji položaj (npr. u slučaju kaznenog progona klerika, u pogledu imovinskih pitanja i slično), te se definiraju kao „ugovori o pitanjima od zajedničkog interesa“. Tim ugovorima se definira i pravo za izvođenje nastave vjeronauka odnosno vjerskog odgoja za djecu pripadnika svake pojedine vjerske zajednice, pri čemu se definira kako za formiranje takvog razrednog odjela mora biti najmanje sedam učenika. Europski sud za ljudska prava utvrdio je kako su u Republici Hrvatskoj ostale vjerske zajednice diskriminirane u odnosu na Katoličku Crkvu, te je utvrdio kako nema ništa u tekstu članka 13 Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica ili u tekstu članaka 6, 8 i 23 Obiteljskog zakona, što bi vjerskim zajednicama dalo ovlast, koja bi predstavljala njihovo pravo, održavati vjeronauk u školama i predškolskim ustanovama ili obavljati obred sklapanja vjerskog braka s učinkom građanskog braka⁹. Vjerske zajednice koje imaju pravo to činiti dobile su te povlastice isključivo na osnovi ugovora o pitanjima od zajedničkog interesa sklopljenima sa Vladom Republike Hrvatske. Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica ne obvezuje državu da sklopi takve ugovore, te stoga ostavlja njihovo sklapanje diskrecijskoj odluci države. Imajući navedeno na umu, Europski sud za ljudska prava je zaključio da država diskriminira vjerske zajednice sa kojima nije zaključila posebne ugovore¹⁰.

⁵ Čl. 40 Ustava Republike Hrvatske, *NN* 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

⁶ *Ibid.*, čl. 41 Ustava Republike Hrvatske.

⁷ Čl. 1 Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, *NN* 83/02, 73/13.

⁸ Dostupno na: <https://data.gov.hr/dataset/evdencija-vjerskih-zajednica-u-republici-hrvatskoj/resource/44c3faae-5834-4f7b-aab2-89be1939a856>, očitavanje: 27. 06. 2017.

⁹ Savez crkava „Riječ života“ i ostali protiv Hrvatske, ESLJP, zahtjev br. 7798/08 od 09. 10. 2010, dostupno na: <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/463SAVEZ-1.pdf>, očitavanje: 27. 06. 2017.

¹⁰ *Ibid.*

2. Položaj Katoličke Crkve u hrvatskom društvu i obrazovnom sustavu

Premda ne postoje podaci o stvarnom broju aktivnih vjernika, prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, u Hrvatskoj ima približno 86% katolika, 4,5% ateista, agnostika i skeptika, 4,4% pravoslavaca i 1,5 muslimana¹¹, dok je brojnost pripadnika ostalih vjerskih zajednica zanemariva. Valja napomenuti kako je točnost ovih podataka vrlo upitna, budući da sam popis stanovništva nije proveden na metodološki zadovoljavajući način, te se dozvoljavalo da jedan član obitelji ili kućanstva unosi podatke o ostalima, a u upitniku je poimence i krajnje sugestivno bio ponuđen samo odgovor katoličke vjeroispovijesti.

Neovisno o tome, sasvim je očito kako svaka analiza društvenog utjecaja vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj nužno mora biti usredotočena na utjecaj Katoličke Crkve koja svojom brojnošću, posebnim statusom reguliranim međunarodnim ugovorima sa Svetom Stolicom i činjenicom da je jedina prisutna u svim dijelovima zemlje, jedina ima stvarni organizacijski, financijski i logistički potencijal sudjelovanja u obrazovnom procesu koji ne bi bio ograničen na određene regije ili manjinske zajednice. Također, uzimajući u obzir brojku od najmanje sedam učenika po razredu u kojemu bi se organizirala nastava vjeronauka odnosno vjerskog odgoja za djecu pripadnika određene vjerske zajednice, a uzimajući u obzir ovdje izložene brojčane podatke, sasvim je očito kako će nastava vjeronauka, osim nastave katoličkog vjeronauka, moći biti organizirana samo u rijetkim školama u sredinama sa značajnim udjelom manjinskog stanovništva.

3. Pravni okvir

Javno obrazovanje u Republici Hrvatskoj regulirano je Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi¹². Odnosi između Republike Hrvatske i Katoličke Crkve regulirani su četirima međunarodnim ugovorima kojima se reguliraju gospodarska pitanja¹³, pravna pitanja¹⁴, dušobrižništvo katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske¹⁵, te suradnja na području odgoja i kulture¹⁶. Prava i ovlaštenja Katoličke Crkve u obrazovnom sustavu, koja su načelno sadržana u Ugovoru između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture dodatno su i preciznije definirana Ugovorom između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama¹⁷.

Temeljem ovih propisa i dokumenata i svih pripadajućih nastavnih planova i programa, te nastavnih kurikuluma, nastava katoličkog vjeronauka je organizirana u svim javnim školama u Republici Hrvatskoj u trajanju od najmanje 70 sati godišnje, 35 po polugodištu ili 2 sata tjedno. Pri tome je katolički vjeronauk jedini izborni predmet koji je na raspolaganju učenicima već od

¹¹ Dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_12/H01_01_12.html, očitavanje: 27. 06. 2017.

¹² Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, *NN* 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17.

¹³ Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o gospodarskim pitanjima, *NN MU* 18/98.

¹⁴ Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o pravnim pitanjima, *NN MU* 3/97.

¹⁵ Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske, *NN MU* 2/97.

¹⁶ Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture, *NN MU* 2/97.

¹⁷ Dostupno na: <http://www.hbk.hr/?type=dokument&ID=35>, očitavanje: 27. 06. 2017.

prvog razreda osnovne škole, dok se ostali izborni predmeti uvode u nastavni proces tek od četvrtog razreda osnovne škole. U srednjoj školi učenici biraju između katoličkog vjeronauka i etike.

Ne postoje aktualni i javno dostupni podaci o broju, odnosno postotku, učenika koji upisuju katolički vjeronauk ali s obzirom da postojeća situacija trajno uzrokuje brojne rasprave u hrvatskom društvu, te se nametnula i kao prvorazredna politička situacija, sa velikom vjerojatnošću se može procijeniti kako je postotak učenika koji pohađaju katolički vjeronauk vrlo visok, na nacionalnoj razini oko 90%, s time da taj broj opada u višim razredima osnovne škole, dok se u srednjoj školi nešto više od polovice učenika opredjeljuje za katolički vjeronauk, dok preostali upisuju etiku. Ponegdje katolički vjeronauk pohađaju svi učenici, a u rijetkim sredinama su ove brojke značajno niže. Posljednjih godina se u nekim regijama, prije svega u Istri, po prvi puta pojavila situacija da je nastavu vjeronauka teško organizirati budući da nema dovoljno zainteresiranih roditelja koji bi svoju djecu upisivali na katolički vjeronauk¹⁸.

Važno je napomenuti kako je Republika Hrvatska potpisivanjem Ugovoru između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture *zajamčila* izvođenje nastave katoličkoga vjeronauka u svim javnim osnovnim i srednjim školama i u predškolskim ustanovama¹⁹, dok ostalim vjerskim zajednicama sa kojima ima sklopljene ugovore o pitanjima od zajedničkog interesa samo *omogućuje* izvođenje nastave vjeronauka²⁰, uvodeći minimum od sedam učenika za formiranje razrednog odjela u kojemu bi se takva nastava izvodila. Ovakva je praksa očito u suprotnosti sa Ustavom Republike Hrvatske²¹ koji propisuje kako su sve vjerske zajednice jednake pred zakonom i odvojene od države. Pored toga, uzimajući u obzir da se u Republici Hrvatskoj pripadnost određenoj manjinskoj vjerskoj zajednici gotovo u pravilu podudara sa pripadnošću nacionalnoj manjini, postojeća je situacija vrlo upitna i sa stajališta zaštite prava nacionalnih manjina.

Stoga ne čudi kako se pitanje katoličkog vjeronauka u školama kao jednog od ključnih pitanja na koje moraju odgovoriti kandidati za javne funkcije po prvi puta pojavilo tokom predsjedničkih izbora koji su održani krajem 2014. (prvi krug) i početkom 2015. godine (drugi krug). Tek od tog trenutka se pitanje odnosa države i vjerskih zajednica, a posebno države i Katoličke Crkve, postavlja na istoj razini kao i pitanja koja se odnose na poreznu politiku, teritorijalni ustroj države i slična pitanja koja se smatraju ključnima.

4. Provedba i problemi u praksi

Pored već navedenog problema koji je posljedica ugovorenog minimuma od sedam učenika, posebni problem predstavlja činjenica da je katolički vjeronauk jedini izborni predmet u prva tri razreda osnovne škole, dok se ostali izborni predmeti, od kojih niti jedan ne predstavlja stvarnu alternativnu katoličkom vjeronauku (primjerice strani jezici i informatika) uvode tek od četvrtog razreda osnovne škole.

¹⁸ Dostupno na: http://www.novolist.hr/Vijesti/Hrvatska/Trecina-klupa-na-nastavi-prazna-Sve-manji-interes-primorskih-i-istarskih-ucenika-za-vjeronauk?meta_refresh=true, očitanje: 26. 07. 2017.

¹⁹ Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture (bilj. 16)

²⁰ Primjera radi: Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa, *NV* 196/03.

²¹ Čl. 41 Ustava Republike Hrvatske (bilj. 5).

Nastavnim planom i programom za osnovnu školu (NPPOŠ)²² utvrđeno je da se

„izborna nastava odnosi na učenikov osobni izbor određenoga nastavnog predmeta iz ponude nastavnih predmeta kao izbornih odgojno-obrazovnih sadržaja u školi. Izborni nastavni predmet postaje obvezni nastavni predmet u školskoj godini u kojoj se učenik za njega opredijelio. O učenikovom izboru i obveznosti pohađanja izborne nastave potrebno je obavijestiti roditelje/skrbnike. Svrha organiziranja izborne nastave je omogućivanje slobode u kreiranju odgojno-obrazovnoga procesa, proširivanje i produbljivanje znanja i sposobnosti u onom odgojno-obrazovnom području za koje učenik pokazuje posebne sklonosti i pojačan interes.“

Izborna nastava, prema tome, morala bi biti organizirana tako da ponuda nastavnih predmeta svakom učeniku omogući izbor nekog od ponuđenih izbornih predmeta, što nije slučaj barem u prva tri razreda osnovne škole.

NPPOŠ utvrđuje da je vjeronauk izborni predmet, pri čemu posebno uređuje samo program katoličkog vjeronauka, a ne i vjeronauka ostalih vjerskih zajednica, čak niti onih sa kojima Republika Hrvatska ima sklopljene ugovore i kojima omogućuje izvođenje nastave uz zadovoljenje uvjeta od sedam učenika po razrednom odjelu. Prema tome, ne postoji ponuda nastavnih predmeta koja bi svim učenicima, bez obzira na religijsko opredjeljenje odnosno svjetonazor njihovih roditelja, omogućila odabir odgovarajućeg izbornog predmeta. Učenici koji ne odaberu katolički vjeronauk (odnosno vjeronauk, u rijetkim slučajevima u kojima je organizirana nastava i drugih, nekatoličkih, vjeronauka) ostaju bez nastave.

Pri tome, temeljem Ugovora između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije nastava katoličkog vjeronauka u javnim osnovnim i srednjim školama izvodi se pod istim uvjetima pod kojima se izvodi nastava ostalih obveznih predmeta, *napose s obzirom na položaj vjeronauka unutar rasporeda sati*²³. Prihvaćajući ovakvu odredbu, Vlada Republike Hrvatske je isključila mogućnost da nastava katoličkog vjeronauka bude organizirana na način koji neće uključivati „rupe u rasporedu“ za djecu koja ne pohađaju tu nastavu, primjerice na način da nastava vjeronauka bude organizirana prvi ili zadnji nastavni sat ili u suprotnom turnusu. Po logici stvari, u većini slučajeva neće biti moguće izbjeći situacije u kojima malobrojni učenici koji ne pohađaju nastavu vjeronauka moraju napustiti učionicu i pričekati da prođe taj nastavni sat kako bi se u nju vratili.

Prema Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture sadrži odredbu prema kojoj odabir nastave vjeronauka ne smije biti povodom nikakve diskriminacije²⁴, takva ili slična odredba je izostala u Ugovoru između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije. Međutim, Vlada Republike Hrvatske nikada nije poduzela nikakve mjere koje bi omogućile školama da doista na primjereni način vode brigu o učenicima za vrijeme njihova boravka u školi. Naime, većina škola nema prostornih kapaciteta kako bi smjestila učenike koji ne pohađaju nastavu vjeronauka, a niti osoblja koje bi bilo zaduženo za brigu o takvim učenicima. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta je dana 03.

²² Nastavni plan i program za osnovnu školu, NN 102/06.

²³ Čl. 1 st. 4 Ugovora između Vlade Republike Hrvatske i Hrvatske biskupske konferencije (bilj. 17).

²⁴ Čl. 2 st. 2 Ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture (bilj. 16).

travnja 2012. godine izdalo preporuku²⁵ svim školama u Republici Hrvatskoj u kojoj naglašava da je sukladno Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, škola dužna voditi brigu o učenicima, te *preporučuje* (protivno Ugovoru sa Hrvatskom biskupskom konferencijom) da se nastava katoličkog vjeronauka organizira prvi ili zadnji sat, a ukoliko to nije moguće Ministarstvo *moli* škole da za učenike koji ne pohađaju nastavu vjeronauka obavezno organiziraju aktivnosti na način da odrede prostor, aktivnosti i osobe koje će takve aktivnosti ostvarivati sa učenicima za vrijeme dok su ostali učenici iz razreda na izbornoj nastavi vjeronauka.

Osim ove preporuke, Ministarstvo nije predvidjelo nikakve mjere, a pogotovo nije osiguralo nikakva sredstva kojima bi omogućilo školama da ovu preporuku doista i provedu. Posebno je izostala bilo kakva kontrola pridržavanja ovoj preporuci, te je ona uglavnom ostala mrtvo slovo na papiru. Bez obzira na česte pritužbe roditelja, djeca koja ne pohađaju nastavu vjeronauka najčešće vrijeme provode na školskom hodniku, bez nadzora, a često se pribjegava samo naizgled plemenitoj ponudi pozivanja djece da prisustvuju satu vjeronauka kako „ne bi bila sama“, te su u Hrvatskoj već poznata kao „*djeca iz rupe u rasporedu*“.

Ovakva je praksa, prema mome mišljenju, suprotna hrvatskim pozitivnim propisima, ali i međunarodnim konvencijama.

5. Izvođenje nastave vjeronauka kao povod za diskriminaciju

Diskriminacija je, između ostaloga, stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe zbog njezine vjere, političkog ili drugog uvjerenja, ili pak razloga koji se smatra rasnom diskriminacijom u općem smislu riječi. Učenici koji ne žele odabrati (katolički) vjeronauk kao izborni predmet zbog svojih vjerskih, svjetonazorskih i/ili drugih uvjerenja stavljeni su u nepovoljniji položaj u odnosu na učenike koji pohađaju vjeronauk. Oni određeni broj sati provode u školi bez ikakvih odgojno-obrazovnih sadržaja. Ti su učenici, prema tome, diskriminirani u smislu Zakona o suzbijanju diskriminacije²⁶.

Pravo na obrazovanje je jedno od temeljnih ljudskih prava i sloboda, a država je dužna poštivati pravo roditelja da osiguraju odgoj i obrazovanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima. To je propisano Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda²⁷. Ustavom Republike Hrvatske²⁸ i Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda²⁹ utvrđeno je da se uživanje zajamčenih prava i sloboda mora osigurati bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost. Pored toga, Ustav Republike Hrvatske³⁰ jamči ravnopravnost pripadnicima svih nacionalnih manjina. Ukoliko uzmemo u obzir strukturu

²⁵ Preporuka Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, klasa: 602-02/12-5/00006, br. 533-10-12-0001 od 03. 04. 2012.

²⁶ Čl. 1 St. 2 Zakona o suzbijanju diskriminacije, *NN* 85/08, 112/12.

²⁷ Čl. 2 Protokola 1 Europske Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *NN MU* 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

²⁸ Čl. 14 Ustava Republike Hrvatske (bilj. 5).

²⁹ Čl. 14 Europske Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (bilj. 27).

³⁰ Čl. 15 Ustava Republike Hrvatske (bilj. 5).

stanovništva u Republici Hrvatskoj, a posebno izvjesnu činjenicu da većinu pripadnika manjinskih vjeroispovijesti čine ujedno i pripadnici nacionalnih manjina, očito je kako privilegiranje Katoličke Crkve ujedno predstavlja i kršenje navedene ustavne odredbe, te prava pripadnika nacionalnih manjina.

Nadalje, pod točkom 3 NPPOŠ „Ciljevi i zadaće odgoja i obrazovanja u osnovnoj školi“, odlike osobnosti kojima valja težiti u odgoju i obrazovanju u osnovnoj školi su, između ostalih: samostalnost, pravednost, samopouzdanje, poštivanje drugoga i briga o drugome, tolerancija i razumijevanje, osjećaj za jednakovrijednost i jednakopravnost svih ljudi, solidarnost, suradnički duh te samosvjesnost. Nejasno je kako bi isključivanje dijela učenika sa nastave služilo poticanju bilo koje od gore navedenih vrednota.

Pitanje vjeronauka u školama, posebno osnovnim školama, je posebno osjetljivo, budući da su učenici i njihovi roditelji izravno pogođeni propisima i praksi protiv koje opetovano prosvjeduju. Djeca, koja još nemaju izgrađeni stav o pitanjima vjere i općenito svjetonazora, ovdje su izravno (ili neizravno u slučaju djece koja ne pohađaju nastavu vjeronauka) stavljena u poziciju u kojoj su izložena neželjenim vjerskim utjecajima ili su stavljena u nepovoljniji položaj u odnosu na drugu djecu ukoliko žele barem donekle izbjeći vjerske utjecaje. Posve je očito kako ovdje postoji različiti tretman vjernika i ireligioznih osoba, budući da država jednima osigurava i jamči vjerske sadržaje, dok drugima tek dozvoljava da se prilagode na način da u tim sadržajima ne sudjeluju.

Ovdje je riječ o suptilnom pritisku kojemu su ireligiozne osobe trajno izložene. Ono što vjericima može izgledati kao ništa više od razumnog zahtjeva da nevjernici poštuju njihove vjerske osjećaje i praksu, u kontekstu javne ustanove može djelovati ireligioznoj osobi ili pripadniku druge vjere kao pokušaj da se upotrijebi autoritet države za promicanje (određene) vjere. Riječ je o pritisku koji, na svojoj početnoj razini, djeluje kao pritisak od strane javne ustanove odnosno tijela vlasti, a na drugoj razini posljedično, što je vjerojatno i štetnije, djeluje kao pritisak okoline na pojedinca da se „uklopi“ na način da protiv svoje volje sudjeluje u vjerskim sadržajima prema kojima bi inače bio indiferentan ili koji se čak otvoreno kose sa svjetonazorom takvog pojedinca.

Ponovno valja napomenuti kako učenici koji ne pohađaju nastavu vjeronauka *ne odabiru* boravak na školskom hodniku ili drugdje za vrijeme nastave, već *su prisiljeni* napustiti nastavu za vrijeme vjeronauka koji je, posve neprikladno, s obzirom na položaj vjeronauka unutar rasporeda sati izjednačen sa ostalim predmetima. Izjednačavanje vjeronauka sa ostalim predmetima unutar rasporeda sati dodatno otežava izbor djeci, odnosno roditeljima koji ne žele da njihova djeca pohađaju vjeronauk, budući da će takva djeca biti svima prepoznatljiva kao drugačija i različita, ne samo unutar vlastitog razreda, već i čitave škole.

Ovakva praksa ne potiče samostalnost djece, očito je nepravedna, štetna po samopouzdanje djece, ne pridonosi poštivanju drugoga i brizi o drugome, ne potiče toleranciju i razumijevanje, značajno podriiva osjećaj za jednakovrijednost i jednakopravnost svih ljudi, ne potiče solidarnost, suradnički duh i zatire samosvjesnost djece. Radi se o diskriminatornoj praksi koja ima sasvim konkretne i štetne posljedice.

Godine 2011. u organizaciji Foruma za slobodu odgoja provedeno je istraživanje Vjera u obrazovanje i obrazovanje u vjeri³¹: Stavovi i iskustva nereligioznih roditelja prema religiji i vjeronauku u javnim školama u Republici Hrvatskoj u kojemu su ispitani stavovi nereligioznih roditelja prema vjeronauku u školama.

Neki od odgovora nereligioznih roditelja čija djeca pohađaju vjeronauk bili su:

„Nisam htjela da moje dijete bude to jedno koje će stajat na hodniku dok su drugi na vjeronauku, jer, na žalost, u našim školama je to tako. (Jasenka)

Mislim da im i te kako šteti to što su izvučeni iz razreda tih 45 minuta, svaki put kad zvoni vjeronauk onda se zna da se njih dvoje dižu i odlaze u kabinet. Meni je to strašno, ja da sam na njegovom mjestu ne znam jel' bi se ja digla i otišla u kabinet, jer to je baš prava segregacija – to su crnci '60-ih u Americi, to je meni strašno i žao mi je. Jer ja sam iskreno čak i razmišljala, čak sam moju stariju kćer i upisala na godinu na vjeronauk. (Anita)

Manje je mjesto (govori o svojem mjestu boravka), ona je jedina na hodniku i kaj sad? A nude, ne znam, tokarenje ili ne znam, il' ne nude ništa u školama i kaj sad... Njoj je strašno bitno da se ne izdvaja, u toj fazi ne. Sad još ima 11 godina i njoj je to strašno bitno. „Tata ne, svi idu, idem i ja. Tata svi idu ovdje, idem i ja.“ ili „Većina curica, ide 'oću i ja ne?“ Onda, mislim, kaj sad da joj traume stvaram. (Boris)

Sva djeca su pitala mog sina zašto on ne ide na vjeronauk i jel on svjesan da će goriti u paklu zato što ne ide na vjeronauk, jer je to časna njima rekla. Ne njemu da će on goriti u paklu, nego da će djeca koja ne idu na vjeronauk. (Anita)

Oni su se jako dobro sprijateljili, cijeli razred. I onda je doš'o vjeronauk i onda su se oni počeli dijeliti. Neki su radili ovo, dok su ovi bili na vjeronauku i onda su počela pitanja: „Zašto ti ne ideš na vjeronauk?“ Između djece, dakle tih koji su stvarno bili super prijatelji: „Zašto ti ne ideš na vjeronauk, pa moraš ić na vjeronauk.“ Ali najgore je bilo to što su onda starija djeca čula za njega da ne ide... I tako, da su došli i: „Jel' ti vjeruješ u Boga?“ Jedan ga je primio ovako „Jel' ti vjeruješ u Boga?“, a on je reko: „Ja vjerujem u Zeusa.“ „-Ne Zeusa, jel' ti vjeruješ u hrvatskog Boga?“. U hrvatskog Boga i onda je stao da će ga tući, međutim, tu je učiteljica došla, intervenirala, sredila situaciju. (Višnja)

(Časna sestra koja predaje vjeronauk pozvala je dijete koje ne pohađa vjeronauk da sudjeluje na vjeronauku) i počela ga je pred svima ispitivat' zašto on ne vjeruje... Kak' to da on ne vjeruje. Onda je on rekao: „Pa nitko od mojih ne vjeruje“. Onda ga je ona pitala: „Jel ti znaš da je Bog stvorio sve pa i sunce?“ Onda je on rekao: „Pa ne, to je zvijezda, ne.“ Onda ga ona pita: „A ti imaš sestru, da, jel' tvoja sestra vjeruje?“ - „Pa ne, ona ima 5 godina, pa ona ne zna jel' vjeruje...“ I onda je on rekao da bi se najrade rasplakao. (Domagoj)“

Nakon analize prikupljenih odgovora, autori istraživanja zaključuju kako „(...) postoje općenito barem četiri faktora koja utječu na (ne)upisivanja nastave vjeronauka kod djece nereligioznih

³¹ Dostupno na:

<http://idiprints.knjiznica.idi.hr/201/1/Vjera%20u%20obrazovanje%20i%20obrazovanje%20u%20vjeri.PDF>,
očitanje: 27. 06. 2017.

*roditelja – strah od indoktrinacije, strah od diskriminacije, djetetov vlastiti odabir i provedbeni izazovi (prazan sat).*³²

Zaključci gore spomenutog istraživanja potvrđeni su i UNICEF-ovim istraživanjem: Mišljenja i stavovi djece i mladih u Hrvatskoj³³. Prema tom istraživanju, sama djeca procjenjuju da se „(...) djeca najlošije ponašaju prema onoj djeci koja ne idu na vjeronauk (...)“. UNICEF-ovo istraživanje na više mjesta ističe kako mladi ocjenjuju kako njihovi vršnjaci u najvećoj mjeri diskriminiraju mlade osobe s teškoćama u razvoju, a odmah zatim pripadnike vjerskih i nacionalnih manjina. Sama djeca ocjenjuju da se u 7% slučajeva jako loše odnose prema vršnjacima koji ne pohađaju vjeronauk, dok se još u 10% slučajeva odnose loše. Jedina skupina prema kojoj se djeca odnose lošije su, prema mišljenju djece, djeca iz obitelji slabog imovinskog stanja. Čak 13% djece smatra da je i samo bilo diskriminirano zbog različitosti.

Situacija se donekle mijenja kod mladih srednjoškolskog uzrasta koji, prema vlastitom mišljenju najviše diskriminiraju vršnjake sa teškoćama u razvoju, a nešto manje djecu vjerskih, etničkih i nacionalnih manjina, dok su djeca koja ne pohađaju vjeronauk znatno manje diskriminirana u odnosu na djecu osnovnoškolskog uzrasta. Oko 10% mladih se osjetilo diskriminiranim zbog regionalnog, nacionalnog, etničkog ili vjerskog porijekla, a još 3% zbog činjenice da ne pohađaju vjeronauk. Ukupno to čini 13% što je dosljedno broju djece koja su diskriminirana u osnovnoj školi, premda u srednjim školama učenici koji ne pohađaju nastavu vjeronauka više nisu skupina koju se najčešće diskriminira. Navedeni podatak svakako treba dovesti u vezu i sa činjenicom da u srednjim školama postoji odgovarajuća alternativa nastavi vjeronauka.

Sama činjenica da ovaj problem izaziva reakciju ireligioznih osoba i pripadnika manjinskih vjerskih zajednica, ali i osoba koje se smatraju vjernicima koje ne pripadaju kojoj od organiziranih vjerskih zajednica, posve očito upućuje na činjenicu da postoji određeni broj osoba koje se smatraju diskriminiranim. Irelevantno je da li takva diskriminacija dovodi do stvarnog ugrožavanja diskriminiranih osoba ili ostaje na razini njihovog subjektivnog doživljaja situacije u koju su dovedeni³⁴. Iz povijesti se zna i može se sa velikom vjerojatnošću tvrditi da će propust sprječavanja čak i potencijalne diskriminacije nužno dovesti do stvarne diskriminacije, a posljedično i do stvarnog ugrožavanja diskriminiranih osoba. Svi imaju pravo od države tražiti zaštitu od diskriminacije i ugrožavanja, a država je dužna tu zaštitu bezrezervno pružiti.

Suprotno tome, u ovom primjeru imamo situaciju da država sama (putem odgojno-obrazovnih ustanova kojima upravlja) vrši diskriminaciju i to najranjivijeg društvenog segmenta.

6. Kršenje prava na slobodu od religije

Svakako valja naglasiti kako pohađanje nastave vjeronauka znači i vjersku opredjeljenost učenika koji je pohađaju, te da ocjena iz vjeronauka u svjedodžbi, ili pak izostanak toga predmeta u svjedodžbi, otkriva stvarno vjersko opredjeljenje ili ireligioznost, odnosno učenikov

³² Vjera u obrazovanje i obrazovanje u vjeri (bilj. 31)

³³ Dostupno na: <http://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/StavovidjeceimladihuHrvatskoj.pdf>, očitavanje: 27. 06. 2017.

³⁴ Ahlquist vs City of Cranston, District Court of Rhode Island, dostupno na: https://scholar.google.com/scholar_case?case=10811058226814137027&hl=en&as_sdt=2&as_vis=1&oi=scholar, očitavanje: 27. 06. 2017.

stav prema vjeri. Ovakva je praksa stoji u izravnoj suprotnosti sa stajalištima Europskog suda za ljudska prava, koja su izražena u brojnim presudama, među ostalim i predmetu *Grzelak v. Poljska*³⁵. Pravo na slobodu vjeroispovijesti uključuje i pravo svakog pojedinca da ne bude upitan o svojem odnosu prema religiji/vjeri i da ni jedan njegov javni dokument ne sadrži podatak koji bi mogao otkriti njegovo vjersko uvjerenje, ili nepostojanje takvog uvjerenja.

U predmetu *Grzelak vs Poljska* Europski sud za ljudska prava utvrdio je da je počinjena diskriminacija učenika kojem nije omogućeno pohađanje nastave etike, pa mu posljedično svjedodžba nije sadržavala ocjenu iz predmeta „religija/etika“. Sud je između ostalog naglasio kako pravo na izražavanje vjerskih uvjerenja sadrži i negativni aspekt, posebno pravo pojedinca da se od njega ne zahtijeva otkrivanje vjerskih uvjerenja ili okolnosti na temelju kojih bi se moglo zaključiti da li je religiozan ili ne. Europski sud za ljudska prava je zaključio da se izostanak ocjene u predmetu „religija/etika“ može smatrati pomanjkanjem religijskih sklonosti, pa stoga predstavlja povredu prava iz čl. 9 Europske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda³⁶ koja, kako je rečeno, sadrži i svoj negativni aspekt u smislu prava da pojedinac ni na koji način ne izražava svoj odnos prema religijskim/vjerskim temama.

Sva utvrđenja Europskog suda za ljudska prava mogu se analogno primijeniti i na postupanje Republike Hrvatske iz čega proizlazi nedvosmisleni zaključak kako pozitivni zakonski okvir i pozitivna praksa u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske također predstavljaju povredu prava iz čl. 9 Europske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

7. Zaključak

Uvažavajući okolnost da je u Republici Hrvatskoj Katolička Crkva izrazito dominantna vjerska zajednica, te da veliki broj katoličkih vjernika želi pružiti svojoj djeci vjersko obrazovanje, očito je kako postojeća zakonska rješenja, obveze preuzete međunarodnim ugovorima i postojeća praksa dovode do diskriminacije učenika koji ne pohađaju nastavu vjeronauka, ali i učenika koji su pripadnici manjinskih vjerskih zajednica. Imajući u vidu općepoznatu činjenicu kako većina pripadnika manjinskih vjerskih zajednica također pripada i nekoj od nacionalnih manjina, postojeća je situacija problematična i sa aspekta manjinskih prava. Istovremeno, podjele koje se potiču ovakvim rješenjima ne doprinose niti ostvarivanju deklariranih ciljeva iz nacionalnih obrazovnih planova i programa, te kurikuluma. Naime, vjeronauk je jedini nastavni predmet koji nije znanstveno utemeljen. Štoviše, sadržaji vjeronauka su protuznanstveni, snažno vrijednosno određeni iako bez ikakve spoznajne potpore, a način njihova prenošenja je autoritaran i protuodgojan, te usmjeren na oblikovanje kolektivnog religioznog identiteta. U doba kada se inzistira na društvu znanja, razvitku kritičkog mišljenja i kreativnosti, nastava vjeronauka je, upravo suprotno tome, indoktrinacija kojom se djecu zbunjuje neznanstvenim i protuznanstvenim tvrdnjama, a kritičnost suzbija nerazložnim pričama koje se ne smije propitivati, često uz zastrašivanje i duševno nasilje³⁷.

³⁵ *Grzelak protiv Poljske*, ESLJP, zahtjev br. 7710/02 od 15. 06. 2010, dostupno na: <https://www.strasbourgconsortium.org/portal.case.php?pageId=10#caseId=526>, očitavanje: 27. 06. 2017.

³⁶ Čl. 9 Europske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (bilj. 27).

³⁷ Usp. stav prof. dr. sc. Milan Polić, za potrebe očitovanja u predmetu Županijskog suda u Zagrebu br. Pnz-1/13 od 07. 07. 2013.

Premda je posve izvedivo organizirati nastavu vjerskog odgoja u prostorijama pojedinih vjerskih zajednica, budući da Katolička Crkva djeluje na području čitave Republike Hrvatske i raspolaže infrastrukturom koja bi omogućavala izvođenje takve nastave, a manjinske vjerske zajednice djeluju na područjima gdje njihova brojnost dozvoljava ispunjenje uvjeta od sedam učenika po razredu, te stoga također mogu organizirati nastavu, ovo nije moguće zbog obveza koje je Republika Hrvatska preuzela međunarodnim ugovorima i ugovorima sa vjerskim zajednicama. Stoga je potrebno što hitnije poduzeti mjere koje će, u okviru ograničenja koja nameću pozitivni propisi i preuzete obveze, omogućiti izvođenje nastave vjeronauka, odnosno vjerskog odgoja, na način koji neće biti diskriminatoran prema učenicima koji takvu nastavu ne pohađaju. Prije svega, potrebno je *uvesti alternativne izborne predmete, izmijeniti Ugovor sa Hrvatskom biskupskom konferencijom* na način da se omogući izvođenje nastave vjeronauka prvi, zadnji sat ili u suprotnoj smjeni. Ukoliko to ne bi bilo moguće, nastava alternativnih izbornih predmeta bi se mogla izvoditi istovremeno sa nastavom vjeronauka.

Dugoročno nije moguće doći do stvarnih promjena i dokidanja diskriminacije bez raskidanja ili barem revizije trenutno važećih međunarodnih ugovora između Republike Hrvatske i Svete Stolice. Stoga je potrebno da Vlada Republike Hrvatske što prije započne *dijalog sa Katoličkom Crkvom, ali i drugim vjerskim zajednicama*, kako bi se postiglo suglasje o načinu izvođenja vjerskog odgoja na način koji neće predstavljati diskriminaciju, te koji će istovremeno na zadovoljavajući način udovoljiti potrebama i željama roditelja za vjerskim odgojem i obrazovanjem njihove djece na način koji će biti doista, a ne samo deklaratorno, uključujući i nediskriminirajući.

Summary

This paper investigates issues relating to religious education in public school system in the Republic of Croatia. It focuses mainly on Catholic Catechism in public school, due to the fact that population of Croatia is predominantly Catholic and the fact that Croatia has entered into international accords with Holy See. Paper particularly analyzes and describes instances of discrimination of nonreligious school children and criticizes the fact that no alternative education is provided to such children, at least in the first three grades of elementary schools. Finally, the paper offers certain recommendations to mitigate existing problems and to eliminate discrimination from public school system of the Republic of Croatia.